

Dr Ewa Rojewska
Instytut Pedagogiki
Uniwersytetu Szczecińskiego

Odpowiedzialność w kontekście wychowania seksualnego i integracji seksualnej młodzieży

Responsibility within the context of sexual education and sexual integration of the youth

<https://doi.org/10.34766/fetr.v3i39.135>

Abstrakt:

Artykuł stanowi pedagogiczne refleksje dotyczące kategorii odpowiedzialności w perspektywie wychowania seksualnego i integracji seksualnej młodzieży. w pierwszej części tekstu mowa jest o odpowiedzialności oraz jej znaczeniu najpierw w wychowaniu seksualnym, potem w strukturze integracji seksualnej. Druga część artykułu poświęcona jest analizie i interpretacji wyników badań dotyczących odpowiedzialności. Dotyczą one wypowiedzi rodziców w kontekście prowadzonego procesu wychowania seksualnego oraz wypowiedzi młodzieży na temat odpowiedzialności w kontekście ich seksualności. Artykuł wieńczy wnioski pedagogiczne płynące z przeprowadzonych analiz.

Słowa kluczowe: integracja seksualna, młodzież, odpowiedzialność, seksualność, wychowanie seksualne

Abstract:

The article constitutes a pedagogical reflection on the category of responsibility within the perspective of sexual education and sexual integration of the youth. The first part of the article discusses responsibility and its significance first in sexual education and then in the structure of sexual integration. The second part of the article is devoted to an analysis and interpretation of results of research into responsibility. The research concerns statements made by parents within the context of the ongoing process of sexual education, as well as statements of the youth concerning responsibility within the context of their sexuality. The article ends with pedagogical conclusions resulting from the completed analysis.

Key words: responsibility, sexual education, sexual integration, sexuality, youth

Wprowadzenie

Współczesna młodzież dorasta w okolicznościach zgoła innych niż pokolenie jej rodziców. Społeczno-kulturowa przestrzeń życia adolescentów nacechowana jest wieloznacznością, niepewnością, różnorodnością. Jak wskazuje A. Cybal-Michalska (2006), „współczesność to heterogeniczność, nieokreśloność, przypadkowość i chaos” (tamże, s. 7).

W obszarze tych transformacji swoje istotne miejsce znajdują zmiany związane z ludzką seksualnością, również te związane z kulturą popularną w tym kontekście (Melosik, 2012, s. 46-48). W. Furmanek (2016) jako jedno z współczesnych zagrożeń świata wartości wymienia banalizację miłości i seksualności człowieka (tamże, s. 147-149).

Seksualność będąca jednym z komponentów ludzkiej osoby związana jest z biologicznym i fizjologicznym wymiarem jej funkcjonowania, ale także z kulturą – obecnymi w niej normami i wartościami. Jak wskazuje Z. Izdebski (2012) „seksualność modyfikuje się wraz ze zmieniającą się cywilizacją i jej wytworami” (tamże, s. 31). Podatność seksualności na oddziaływanie czynników zewnętrznych oraz fakt dokonujących się wielu i w znacznym tempie zmian cywilizacyjnych przynaglają do pedagogicznej uważności w zakresach integracji seksualnej młodzieży oraz jej wychowania seksualnego.

Wraz z dokonującymi się przeobrażeniami rzeczywistości społeczno-kulturowej, zmienia się rodzina. Badacze zgodni są co do tego, że nastąpiło przejście od modelu rodziny patriarchalnej do modelu, którego charakterystycznymi rysami są indywidualizacja i równouprawnienie (Kwak, 2005, s. 50-60; Ostruch-Kamińska, 2005, s. 5-17; Segiet, 2015, s. 42)¹.

Wychowanie w Polsce pozostaje pod wpływem modelu skandynawskiego, który ukierunkowany jest na partnerstwo pomiędzy rodzicami a dziećmi. Oprócz korzyści płynących z takiego kształtowania relacji wewnątrzrodzinnych, model skandynawski sprzyja postawianiu niepokojących zjawisk w obszarze życia rodzinnego, takich jak osłabienie rangi wychowania czy więzi rodzinnych. W tym duchu wychowanie, w którym system norm i wartości jest jednoznacznie określony, traci na znaczeniu (za: Segiet, 2015, s. 42). Współczesna rodzina funkcjonuje więc w okolicznościach niejednoznaczności aksjologicznej czy wręcz anomii wartości (Furmanek, 2016, s. 140), a otaczająca ją postmodernistyczna rzeczywistość społeczna wydaje się być niesprzyjającą tworzeniu trwałych i głębokich relacji osobowych, które są istotnym elementem kształtowania się integracji seksualnej młodzieży, i jej wychowaniu seksualnemu².

Dynamiczne zmiany społeczne, polityczne, gospodarcze czy wreszcie kulturowe, składają się na skomplikowaną przestrzeń osobowego rozwoju człowieka. Zmiany te sięgają najgłębszych wymiarów życia człowieka, takich jak relacje rodzinne czy intymne. A. Giddens (2004) napisał: „tradycyjne reguły i wskazówki, które rządziły związkami osobistymi, przestały obowiązywać, a jednostki stają dziś wobec konieczności wyboru spośród nieskończonej liczby możliwości tworzenia, poprawy, naprawy i rozwiązywania swoich stosunków z innymi” (tamże, s. 194).

Odpowiedzialność nie wydaje się być we współczesnej ponowoczesnej rzeczywistości wartością „głównego nurtu”. Przeciwnie, ponieważ związana jest ze wspólnotowością czy poświęceniem, raczej pozostaje z boku, jeśli nie w poprzek, dominującej kultury tymczasowości i indywidualizacji. Niemniej, obecność

¹ O ile panuje zgodność w kwestii tego, jakie zmiany dokonały się w zakresie życia rodzinnego, o tyle zauważa się istotne różnice w ich interpretacji. Interesujące w tym kontekście są również refleksje nt. demokratyzacji relacji rodzinnych.

² Wnikliwej analizy źródeł kryzysu wychowania w kontekście aksjologicznym dokonuje Adolf Ernest Szoltysek (2009, s. 216-225).

odpowiedzialności w życiu pojedynczych osób i całych rodzin, ma istotne znaczenie. Odnosi się ono do realizacji osobowej natury człowieka i do budowania w pełni osobowych relacji międzyludzkich. Te zaś są niezwykle istotne w kontekście integracji seksualnej młodzieży i wychowania seksualnego.

I. Teoretyczne podstawy badań

1. Odpowiedzialność w optyce wychowania seksualnego

Odpowiedzialność ma swoje źródło w wolności osoby. Jeśli odrzuci się założenie o wolności człowieka, bezzasadne jest mówienie o jego odpowiedzialności. Fakt osobowej odpowiedzialności wywiedziony jest więc z wolności człowieka. Zdaniem M. Nowaka (1999b, „wolność wyraża się w odpowiedzialności wpisanej w możliwość i w siłę decyzji człowieka, a ostatecznie przejawia się ona w odpowiednim posłuszeństwie wobec istoty mojej egzystencji. Wolność zatem jest to decyzja woli, będąca odpowiedzią wychodzącą z istoty istnienia osobowego na pojawiające się wyzwania i zawołania, a wyraża się ona w odpowiedzialności” (tamże, s. 159).

Odpowiedzialność jest więc swoistą *odповідіą*, udzielaną w wolności przez człowieka, na to, czego doświadcza. Odpowiedź ta powinna być adekwatna do rozpoznanej wartości – inna w stosunku do rzeczy, osoby itd. Odpowiedzialność związana jest więc ze świadomością wymagań, które stoją przed człowiekiem, ze świadomością, że należy tak, a nie inaczej postąpić. „Przejmować odpowiedzialność oznacza zatem: odpowiadać na wymagania tego, co powinno być” (tamże, s. 161-162). Aby jednak odpowiedź człowieka na rozpoznaną wartość była adekwatna, konieczne oprócz wolności jest zaangażowanie rozumu. Wolność i rozumność są więc konieczne dla zaistnienia świadomości odpowiedzialności i podejmowania tej ostatniej (tamże, s. 162).

Ze względu na dialogiczną postawę osoby, można wyróżnić trzy rodzaje odpowiedzialności: przed samym sobą (autoodpowiedzialność), wobec społeczności (odpowiedzialność społeczną) oraz wobec Boga (odpowiedzialność religijną). Fundamentalna jest autoodpowiedzialność – najpełniej wyrażająca wolność człowieka (Nowak, 1999b).

Zdaniem Z. Marka (2016), dojrzałość moralna utożsamiana jest ze zdolnością bycia odpowiedzialnym – za siebie i za inne osoby, w wymiarach intelektualnym, emocjonalnym i moralnym. Zdolność ta powiązana jest z bezinteresownością człowieka, ta zaś objawia się w kompetencji podejmowania decyzji zgodnych z obowiązującymi normami moralnymi (tamże, s. 50). Kompetencje te powinny uwidaczniać się również w relacjach wychowawczych. Wychowawca jest odpowiedzialny za wychowanka, ale również za charakter i jakość relacji wychowawczej (Kiereś, 2015, s. 175). Objawiają się one w sposobie

komunikacji, atmosferze domu rodzinnego, stylach wychowania i rodzicielskich, nastawieniu emocjonalnym rodziców do dziecka (i wielu innych)³. Jakość każdego z tych obszarów życia rodzinnego bierze swój początek od rodziców. Dzieci obserwują ich w tym wszystkim i odpowiadają wedle tego, co zaobserwowały. w tym kontekście można jednoznacznie stwierdzić, że za jakość relacji wychowawczej odpowiedzialność ponoszą rodzice (tamże).

M. Nowak (1999b) twierdzi, że bycie wychowawcą łączy się z *odpowiedzialnością drogi* i za drogę. Zatem wychowawca nie jest odpowiedzialny za wychowanka jedynie w wąskim sensie, gdzie odpowiada za realizację właściwych, przypisanych jego roli, zadań. Jego odpowiedzialność polega również na tym, aby wytyczać drogę rozwoju, realizacji pełni człowieczeństwa wychowankowi i pomocnie towarzyszyć mu w wyborze i realizacji tej drogi. Pedagog ujmując to słowami: „a zatem jeśli pedagogiczna odpowiedzialność jest odpowiedzialnością za stawanie się i w stawaniu się jest odpowiedzialnością za pewną drogę, to może być ona jedynie wtedy odpowiedzialnością żywotną, gdy człowiek, a zwłaszcza stający się człowiek, oznacza dla niej więcej niż tylko przedmiot odpowiedzialności” (tamże, s. 163).

Zdaniem E. Lichtensteina przestrzeń życia i działania wychowawczego oraz pedagogiczna odpowiedzialność są z sobą nierozdzielnie związane. Wskazuje on na trzy rodzaje odpowiedzialności: za teraźniejszość, przeszłość i przyszłość młodzieży. Odpowiedzialność ta dotyczy przestrzeni życia (w kontekście historycznym) oraz przestrzeni prawa człowieka do rozwoju (za: Nowak, 1999b, s. 155-156). Można zauważyć w tym miejscu, że w podejmowaniu odpowiedzialności wychowawczej zachodzi pewne napięcie. Odpowiedzialny wychowawca powinien działać uwzględniając całość życiowej drogi wychowanka, a więc myśleć i działać perspektywicznie. z drugiej jednak strony, konieczne jest wnikanie w aktualną sytuację, odczucia, problemy i zadania wychowanka, w perspektywie jego teraźniejszości. „Owa odpowiedzialność przejawia się więc w specyficznym napięciu powstającym przy wnikaniu w świat młodego człowieka i jednoczesnym dystansowaniu się od niego” (tamże, s. 156).

Nie ulega wątpliwości, że seksualność dzieci i młodzieży jest jednym z obszarów oddziaływań wychowawczych i wychowawczej odpowiedzialności rodziców. Fakt ten wynika z wewnętrznej integralności człowieka. w obrębie pedagogiki integralnej (a jak można mniemać i wychowania integralnego), człowiek jest istotą niepodzielną, nierozdartą na osobne części (Górska, 2008, s. 28). Nawet jeśli działania rodziców nie są podejmowane z intencją wychowania *explicite* seksualnego, to nigdy nie pozostają one bez wpływu na kształtowanie się seksualności dziecka. Rodzice ponoszą zatem odpowiedzialność za sposób

³ Szerokim pojęciem obejmującym wskazane zjawiska jest klimat rodzinny. Określa on „charakter relacji wewnątrzrodzinnych, czyli specyficzne, emocjonalnie zabarwione ustosunkowania każdego z członków rodziny do pozostałych jej członków, oraz specyficzne, stabilne wzorce interakcji w rodzinie” (Kirwil, 1993, s. 140).

kreowania życia domowego, jakość wzajemnych relacji, sposób komunikowania się z sobą, afirmację dziecka. Wszystkie te kwestie pozostają w związku z wychowaniem seksualnym.

W tym szerokim rozumieniu rodzicielskiej odpowiedzialności za proces wychowania seksualnego można pójść jeszcze o krok dalej. H. Arendt stoi na stanowisku, że „do działalności wychowawczej nie powinien przystępować ten, kto nie przyjmuje odpowiedzialności za otaczający świat” (za: Górską, 2008, s. 288). w perspektywie wychowania seksualnego, dla którego istotny jest kontekst społeczno-kulturowy życia dzieci i młodzieży, ma to istotne znaczenie. Rodzice powinni zatem aktywnie kreować tę społeczno-kulturową rzeczywistość w taki sposób, aby sprzyjała ona rozwijaniu integracji seksualnej, była konstruktywnym, a nie destruktywnym środowiskiem rozwoju dzieci i młodzieży. Tak rozumiana idea odpowiedzialności wymaga od rodziców postaw refleksyjności, świadomości oraz motywacji do społecznej aktywności.

Klamrą spinającą rozważania dotyczące odpowiedzialności w wychowaniu seksualnym i integracji seksualnej jest swoiste rozumienie procesu wychowania. w optyce personalistycznej wychowanie jest działalnością, której celem jest niesienie koniecznej pomocy osobie w urzeczywistnianiu swojego człowieczeństwa (Nowak, 1999b, s. 156)⁴. Elementem zaś człowieczeństwa jest seksualność. Ona również, jako integralny wymiar osoby, wymaga pomocy w urzeczywistnieniu jej natury. Wychowanie seksualne powinno więc stanowić pomoc w osiągnięciu integracji seksualnej przez wychowanków. Adekwatną odpowiedzią rodziców w tym kontekście będzie uznanie integralnej wizji seksualności dziecka i pomoc w jej aktualizacji. Pomoc ta zaś realizuje się poprzez wiele różnorodnych sytuacji życia codziennego rodziny, jak już zostało powyżej zaznaczone.

W kwestii wychowania seksualnego odpowiedzialność ujawnia się dwójnasób. z jednej strony związana jest z odpowiedzialnością osób wychowujących za ten proces, o czym była mowa powyżej. z drugiej zaś strony, wychowanie to powinno zmierzać do tego, aby wychowankowie przyjęli odpowiedzialność za rozwój integracji seksualnej jako swoją własną, osobistą. w tym sensie można powiedzieć, że wychowanie seksualne powinno zmierzać do samowychowania seksualnego, w którym odpowiedzialność, we wszystkich jej wymiarach, stanowi jedną z osiowych kategorii.

2. Odpowiedzialność w optyce integracji seksualnej

Przez pojęcie integracji seksualnej rozumie się wynik procesu harmonizowania wszystkich wymiarów życia osoby związanych z seksualnością. Fundamentem tak rozumianej integracji seksualnej jest uznanie wielowymiarowej, złożonej natury seksualności

⁴ Zdaniem Bożeny Bassy (2013), syntezą pedagogicznych zadań rodziców jest wychowanie do odpowiedzialnej miłości ojcowskiej i macierzyńskiej, umożliwienie dzieciom w pełni ludzkiego życia. Istotna jest tu pomoc rodziców w połączeniu przez młodzież płciowości z miłością i odpowiedzialnością za siebie, drugą osobę i nowe życie (tamże, s. 129-130).

powiązanej z całym życiem człowieka. Integralna wizja seksualności polega na uznaniu, że seksualność stanowi jeden z wymiarów życia osoby i jako taka nie stanowi wartości autonomicznej. Integracja seksualna jest wynikiem prowadzenia świadomego procesu samowychowania zmierzającego do scalenia wszystkich wymiarów osobowości człowieka związanych z seksualnością według właściwej im hierarchii. Integracja seksualna przejawia się w uwzględnianiu w działaniu wszystkich wymiarów seksualności: biologicznego, psychicznego, emocjonalnego, społecznego oraz moralnego. Na integrację seksualną składają się: posiadanie pozytywnej i integralnej wizji seksualności człowieka, akceptacja tożsamości płciowej i związanych z nią ról, dojrzałość biologiczna, dojrzałość emocjonalnego wymiaru seksualności, jej psychizacja oraz humanizacja⁵.

Dla rozważań na temat odpowiedzialności w kontekście integracji seksualnej kluczowe wydaje się twierdzenie, że stanowi ona wynik procesu samowychowania. Zdaniem A. Sowińskiego (2006) samowychowanie to „zespół mniej lub bardziej zintegrowanych czynności (zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych), które wychowanek podejmuje w stosunku do samego siebie i to w sposób autonomiczny, z zamiarem udoskonalenia czegoś w sobie (intencja osobotwórcza), ale tak, aby po ich spełnieniu mógł także stać się lepszy niż był dotychczas pod względem moralnym (antycypacja skutków z punktu widzenia indywidualnej orientacji moralnej podmiotu)” (tamże, s. 31). Jak wskazuje autor tej definicji, właściwymi cechami samowychowania są świadomość oraz samodzielność (tamże, s. 31-32). Można więc powiedzieć, że one znamionują podmiot samowychowujący się. Świadomość i samodzielność działania w sposób naturalny i konieczny pociągają za sobą odpowiedzialność, jak już zostało to wskazane powyżej. Również W. Okoń (2007) w *Słowniku Pedagogicznym* zwraca uwagę na związek odpowiedzialności z samowychowaniem. Definiuje on odpowiedzialność jako ważną cechę postępowania człowieka, która jest rezultatem sterowania tym postępowaniem w stosunku do innych i samosterowania własnym rozwojem (tamże, s. 285). Fundamentem jest więc przejście odpowiedzialności za własną integrację seksualną przez młodzież. Może się to stać dzięki stopniowemu przygotowywaniu do tego młodego człowieka przez jego rodziców i wychowawców od początku życia wychowanka.

Wraz z rozwojem integracji seksualnej i odpowiedzialności za własny rozwój w tym zakresie, rozwijać się będą różnorodne szczegółowe wymiary odpowiedzialności. Wynikają one ze swobodnego rozumienia ludzkiej seksualności. Skoro odpowiedzialność rozumie się jako adekwatną odpowiedź na rozpoznaną wartość, to należy odpowiedzieć na pytanie: Jaka jest adekwatna odpowiedź osoby na doświadczenie własnej seksualności i seksualności drugiego człowieka? Odpowiedź zawiera się w uznaniu złożonej i wielowymiarowej natury

⁵ Definicja integracji seksualnej pochodzi z niepublikowanej rozprawy doktorskiej autorki niniejszego artykułu pt. *„Personalistyczna orientacja wychowawcza rodziców a integracja seksualna młodzieży. Badania empiryczne”* napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Zdzisława Kroplewskiego, Szczecin 2015, s. 119-120.

ludzkiej seksualności, powiązanej z całym życiem człowieka. Definicją wyrażającą taki właśnie stan rzeczy jest na przykład ta, według której „seksualność jest podstawowym elementem bycia człowiekiem przez całe życie, obejmującym seks, płciową identyfikację i rolę, orientację seksualną, erotyzm, pożądanie, intymność i reprodukcję. Seksualność jest doświadczana i wyrażana w myślach, fantazjach, przeżyciach, przekonaniach, wartościach, zachowaniach, rolach i związkach. Seksualność powstaje na skutek interakcji czynników biologicznych, psychologicznych, społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych, etycznych, prawnych, historycznych, religijnych i duchowych” (za: Lew-Starowicz, 2010, s. 25). Seksualność jest jednym z wymiarów życia osoby, zawsze więc jest w sposób nieunikniony, zaangażowana w osobowe działanie.

Z antropologicznego punktu widzenia należy jednoznacznie odróżnić wartość samej osoby od różnych wartości, które w niej tkwią. Każdy człowiek posiada wartość seksualną, ale ona jest tylko jedną z wielu wartości składających się na wartość osoby jako takiej, na jej złożoną strukturę bytową. K. Wojtyła (2001) pisał o tym w ten sposób: „Wartość osoby związana jest z całym bytem osoby, a nie z płcią, płeć zaś jest tylko właściwością bytu. Dzięki temu każda osoba drugiej płci posiada przede wszystkim wartość jako osoba, a później dopiero posiada jakąś wartość seksualną” (tamże, s. 110).

Odpowiedzialność w kwestii seksualności związana jest wobec powyższego z respektowaniem wartości człowieka jako takiego. Odpowiedzialne jest więc takie działanie, które uwzględnia nie tylko wartość seksualną człowieka, ale przede wszystkim jego wartość jako osoby. „Ale ogrom jej [odpowiedzialności – przyp. E.R.] rozumie tylko ten, kto ma gruntowne poczucie wartości osoby. Ten, kto ma tylko zdolność reagowania na wartości seksualne związane z osobą i w niej tkwiące, ale wartości osoby samej nie widzi, ten będzie wciąż mieszał miłość z erotyką, będzie wkiwał życie sobie i drugim, zaprzepaszczając w tym wszystkim dla siebie i dla nich właściwy sens miłości oraz istotny jej <<smak>>. Ów <<smak>> miłości wiąże się bowiem z poczuciem odpowiedzialności za osobę” (Wojtyła, 2001, s. 116).

Praktycznym wyrazem odpowiedzialności w kwestii seksualności jest stosowanie normy personalistycznej. Zgodnie z nią osoba zawsze powinna być celem samym w sobie, niegodne zaś jest traktowanie jej jako środka do osiągnięcia jakiegokolwiek celu. Adekwatne do natury osoby jest traktowanie jej w sposób afirmatywny, ponadrzeczowy, ponadkonsumpcyjny i ponadutilitarystyczny (Nowak, 1999a, s. 320-322). M. Olczyk (2013) pisze, że człowiek musi podejmować pewien trud, wysiłek (określa go teologicznym pojęciem ascezy), aby wszystkie doświadczane w życiu wartości znajdowały się na stosownym miejscu, uporządkowane według właściwej im hierarchii (tamże, s. 237). Wydaje się, że na tym (między innymi) polega trud samowychowania seksualnego, aby zintegrować w sobie różnorodne impulsy i potrzeby związane z seksualnością, tak by ich realizacja była zgodna z osobową naturą człowieka.

Odpowiedzialność w obszarze integracji seksualnej będzie zatem wyrażała się właściwym, adekwatnym odniesieniem się do własnej seksualności i seksualności drugiego człowieka, według właściwej seksualności hierarchii. Odniesienie to powinno uwzględniać zintegrowanie seksualności z całym życiem człowieka. G. W. Allport (1966) przez integrację rozumiał „proces, w którym wychodząc od przeciwstawnych sobie impulsów i pragnień, dochodzi się do względnej (przybliżonej) spójności umysłowej” (tamże, s. 92). Zdaniem M. Ryś (1997), wewnętrzna integracja stanowi wynik scalania wszystkich aspektów ludzkiego „ja” (tamże, s. 94). Odpowiedzialność w optyce integracji seksualnej związana jest z harmonijnym współdziałaniem wszystkich wymiarów seksualności, w tym biologicznego, psychicznego oraz społecznego oraz respektowanie integralności innych osób w tym aspekcie.

II. Badania własne

1. Metodologia badań

Przedstawione poniżej analizy zostały opracowane na podstawie przeprowadzonych jesienią 2018 r. badań metodą sondażu diagnostycznego. w badaniach, w których użyto dwóch kwestionariuszy – jednego dla rodziców, drugiego dla młodzieży, wzięło 100 adolescentów w wieku 17-18 lat (w tym 71 kobiet i 29 mężczyzn) oraz 77 rodziców w wieku 30-58 lat (w tym 66 kobiet i 11 mężczyzn).

Przedmiotem badań były postawy rodziców i młodzieży dotyczące odpowiedzialności w procesach wychowania seksualnego oraz integracji seksualnej. Główny cel stanowiło poznanie tych postaw w procesie wychowania seksualnego u rodziców w procesie wychowania seksualnego ich dzieci oraz rozpoznanie postaw młodzieży dotyczących odpowiedzialności w procesie integracji seksualnej.

Główny problem badawczy przyjął postać pytania: Jaki jest stosunek rodziców i młodzieży do kategorii odpowiedzialności w procesach wychowania seksualnego i integracji seksualnej. Szczegółowe problemy badawcze przyjęły postać pytań: Jaki jest stosunek rodziców do kategorii odpowiedzialności w procesie wychowania seksualnego młodzieży? Jakie natężenie odpowiedzialności odczuwają rodzice w procesie wychowania seksualnego w poszczególnych jej wymiarach? Jaki jest stosunek młodzieży do kategorii odpowiedzialności w procesie integracji seksualnej? Jakie natężenie odpowiedzialności odczuwa młodzież w poszczególnych wymiarach integracji seksualnej? Jakie natężenie odpowiedzialności młodzież przypisuje poszczególnym podmiotom i zjawiskom w procesie integracji seksualnej?

Analiza statystyczna została przeprowadzona w pakiecie IBM SPSS Statistics v.25. Wykorzystano techniki opisu statystycznego oraz test chi-kwadrat Pearsona do weryfikacji

zależności pomiędzy danymi o nominalnym i porządkowym poziomie organizacji. Za wskaźnik pełnej istotności statystycznej przyjęto wartość $p < 0,05$, zaś wartość $p < 0,1$ przyjęto za wskaźnik nie w pełni istotnej tendencji statystycznej.

2. Kategoria odpowiedzialności w procesie wychowania seksualnego młodzieży – rezultaty badawcze

Badani rodzice postrzegali samych siebie jako zdecydowanie odpowiedzialnych rodziców. Średnie natężenie wynosiło 9,14 (w skali od 1 do 10⁶). Zauważono przy tym, że występuje istotna statystycznie zależność pomiędzy natężeniem poczucia bycia odpowiedzialnym rodzicem a jego płcią. Kobiety osiągały w tym zakresie istotnie wyższy wynik (średnio 9,2) niż mężczyźni (średnio 8,7) ($p = 0,047$). Ponadto odnotowano tendencję do silniejszego natężenia odczuwanego poczucia odpowiedzialności rodzicielskiej wraz ze wzrostem religijności ($p = 0,084$).

Najsilniejsze natężenie odpowiedzialności za wychowanie seksualne swoich dzieci odczuwali badani rodzice przed samymi sobą. Średnio wynosiło ono 8,97. Wynik ten wydaje się zrozumiały z psychologicznego punktu widzenia. Nieco niższe było natężenie w przypadku poczucia odpowiedzialności przed społeczeństwem – 7,81. Warto docenić ten stosunkowo wysoki wynik. Można przypuszczać, że respondenci dają tym samym wyraz (mniej lub bardziej uświadomionemu) przekonaniu, że od jakości procesu wychowania seksualnego zależy jakość relacji międzyludzkich, a tym samym, w konsekwencji, jakość funkcjonowania społeczeństwa. Taka interpretacja zmierza w kierunku dowartościowania bardziej wspólnotowego niż indywidualistycznego wymiaru wychowania osoby, co zgodne jest z jego personalistycznym rozumieniem. Najsłabsze natężenie poczucia rodzicielskiej odpowiedzialności odnotowano w odniesieniu do Boga. Średnia wyniosła w tym przypadku 6,07.

Niewątpliwie to rodzice ponoszą odpowiedzialność za proces wychowania swoich dzieci. Oni nadają mu rytm, metody, wartości, atmosferę. Jednak osoba, a więc i dziecko, i dorosły, zawsze pozostaje wolna i samodzielnie podejmuje decyzje o konkretnym działaniu albo jego zaniechaniu. w tym kontekście można powiedzieć, że rodzice ponoszą odpowiedzialność za proces wychowania, ale to dziecko, a szczególnie, kiedy jest już ono w ostatnim etapie dorastania, decyduje o swoim zachowaniu. Trudno bowiem oczekiwać, że rodzic ponosi odpowiedzialność za coś, co nie podlega jego woli⁷. w tym kontekście zaskakujący wydaje się wynik: wśród badanych rodziców średnie natężenie poczucia

⁶ Wszystkie odpowiedzi respondentów, rodziców i młodzieży, dotyczące natężeń lokowane były na skali 1-10, gdzie 1 oznacza najsłabsze natężenie, a 10 najsilniejsze.

⁷ Rodzice ponoszą oczywiście odpowiedzialność prawną za zachowania swoich dzieci do momentu ukończenia przez nie 18. roku życia, w tym jednak miejscu mowa o odpowiedzialności wynikającej z wolności człowieka, w wymiarze filozoficznym.

odpowiedzialności za zachowanie dziecka jest wyższe (9,12) niż poczucia odpowiedzialności za przebieg procesu wychowania (8,63). a przecież znacznie większy wpływ rodzice mają na to, jak kształtują proces wychowania seksualnego swoich dzieci niż na to, jakie zachowania te dzieci, już prawie dorosłe osoby, podejmują. Wyjaśnienie takiego wyniku wymaga przeprowadzenia pogłębionych analiz. Szczególnie istotne wydaje się zdiagnozowanie, jaki sens rodzice nadają kategorii odpowiedzialności. Być może rodzice widzą w zachowaniu dziecka bezpośrednią konsekwencję swoich oddziaływań wychowawczych i stąd sądzą, że za te zachowania w takim właśnie wysokim stopniu są odpowiedzialni. Inną hipotezą może być prawne rozumienie odpowiedzialności rodzicielskiej. Odpowiedź na te wątpliwości nie wynika z przeprowadzonych badań i wymaga przeprowadzenia szczegółowych dociekań.

3. Kategoria odpowiedzialności w procesie integracji seksualnej młodzieży - rezultaty badawcze

W literaturze przedmiotu istnieje zgodność co do tego, że najistotniejsze znaczenie dla procesu wychowania seksualnego ma rodzina. Nie budzi zastrzeżeń również stwierdzenie, że związek z tym procesem mają także inne środowiska i zjawiska, z którymi wychowanek pozostaje w kontakcie. Pedagodzy w swoich badaniach dociekają, jak istotne jest to znaczenie. w niniejszym badaniu zapytano respondentów w jakiej mierze, w ich odczuciu, różne osoby i zjawiska odpowiadają za kształtowanie ich seksualności.

Respondenci uznali, że w największej mierze za kształtowanie swojej seksualności odpowiadają oni sami (średnia 8,3). w dalszej kolejności, choć z istotnie mniejszym natężeniem - średnio 5,0 - wymienili przyjaciół i znajomych. Dopiero na trzecim miejscu badana młodzież wskazała rodziców jako osoby odpowiadające za kształtowanie się jej seksualności (średnia 4,22). Najmniejszą odpowiedzialność adolescenti przypisali w tym kontekście Kościołowi (średnia 1,72) i szkole (średnia 1,65). Co interesujące, młodzież w niewielkim zakresie przypisuje odpowiedzialność za kształtowanie swojej seksualności mediom i kulturze (odpowiednio średnia 3,34 i 3,54). Wynik wskazujący na odpowiedzialność samej młodzieży za kształtowanie swojej seksualności ma istotne znaczenie dla praktyki wychowawczej. Należy przyjąć z uznaniem fakt, że młodzi ludzie dostrzegają swoją sprawczą rolę w tym ważnym procesie. Takie nastawienie daje możliwość skutecznego wspierania adolescentów na niełatwej drodze osiągnięcia integracji seksualnej.

Powyżej wskazany wynik potwierdza deklaracja 78% ankietowanych o tym, że czują się odpowiedzialni za to, jak rozwija się ich dojrzałość psychoseksualna. Przeciwnego zdania było jedynie 8% respondentów, zaś 14% nie udzieliło w tym względzie jednoznacznej odpowiedzi.

Badani nastolatki ocenili samych siebie w zdecydowanej większości jako osoby odpowiedzialne. Taką deklarację złożyło 90% ankietowanych. Jedynie 4% respondentów

uważa samych siebie za osoby nieodpowiedzialne, a 6% nie ma tym względzie jednoznacznego przekonania.

Pewną weryfikacją deklaracji na temat osobistej odpowiedzialności respondentów mogą być ich odpowiedzi dotyczące konkretnych zachowań w obszarze ludzkiej seksualności. i tak 83% badanych uznało jednoznacznie, że podejmując aktywność seksualną, zawsze zaciąga się odpowiedzialność (zdrowotną, moralną) za partnera seksualnego. Tylko 7% respondentów było przeciwnego zdania, a 10% udzieliło odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Jeszcze więcej badanych osób przyznało, że odpowiedzialność za zabezpieczenie przed nieplanowaną ciążą ponoszą i kobieta, i mężczyzna (94%). To samo dotyczy kwestii odpowiedzialności za zabezpieczenie się przed chorobami przenoszonymi drogą płciową (również 94% badanych zadeklarowało, że to odpowiedzialność obojga partnerów).

Można przyjąć, że badana młodzież dostrzega wiele przejawów odpowiedzialności w kwestii seksualności. w największym stopniu łączy ona odpowiedzialność w tym zakresie z zabezpieczaniem się przed chorobami przenoszonymi drogą płciową (średnia 9,24) oraz nieplanowaną ciążą (średnia 9,24). Ten wynik nie jest zaskakujący w perspektywie tego, o czym w głównej mierze rozmawiają w domu rodzice ze swoimi dorastającymi dziećmi⁸, tym, co jest odczuwane jako stresujące przez młodzież w sferze seksualnej⁹ oraz tego, na co kładziony jest akcent w społecznym dyskursie na temat edukacji seksualnej.

Co budujące z perspektywy holistycznego ujmowania seksualności, respondenci łączyli odpowiedzialność z jakością relacji w związkach. i tak zdaniem badanej młodzieży odpowiedzialność w sprawach seksualności wyraża się w trosce o to, aby relacja z partnerem była dojrzała (średnia 8,9), trosce o zapewnienie poczucia bezpieczeństwa partnerowi (średnia 8,65), w podejmowaniu pracy nad konstruktywnym wyrażeniem emocji i rozwiązywaniem konfliktów (średnia 8,55). Respondenci dostrzegali także w znacznej mierze odpowiedzialność w kwestii dbania o swoje zdrowie w ogóle (np. poprzez wstrzemięźliwość od nikotyny czy regularne przeprowadzanie badań profilaktycznych). w tym przypadku średnia wyniosła 8,23. w znacznie mniejszym zakresie respondenci dostrzegali związek odpowiedzialności ze współżyciem tylko w stałym związku – średnia 6,71. Ten wynik

⁸ z badań empirycznych pt. „Rodzice wobec wychowania seksualnego młodzieży” prowadzonych przez autorkę niniejszego artykułu wynika, że blisko 40% badanych rodziców rozmawia ze swoimi dziećmi nt. zabezpieczania się przed chorobami przenoszonymi drogą płciową, ponad 53% na temat „zabezpieczania się przed nieplanowaną ciążą”. Ten drugi temat znajduje się wśród 5 najczęściej podejmowanych (obok polucji i miesiączkowania, zmian w wyglądzie i zachowaniu zw. z dojrzewaniem, zakochania i pierwszych związków oraz wyjaśnień skąd się biorą dzieci).

⁹ z badań empirycznych pt. „Stres w różnorodnych przestrzeniach życiowych nastolatków w kontekście ich seksualności” prowadzonych przez autorkę niniejszego artykułu wynika, że możliwość zajścia w ciążę/spłodzenia potomstwa współżyciem jest najsilniejszym stresorem dla badanej młodzieży (przy czym jest natężenie stresu z tym związanego jest nieco silniejsze u badanych mężczyzn niż kobiet). Również możliwość zarażenia się chorobami przenoszonymi drogą płciową adolescenti biorący udział w badaniu oceniają jako stosunkowo silny stresor.

wyraźnie odbiega od wszystkich innych uzyskanych w badaniu, które można uznać za spójne. z odpowiedzi na to pytanie kwestionariuszowe nie wynika wprost, że współżycie poza stałym związkiem jest działaniem odpowiedzialnym lub nieodpowiedzialnym. Można jednak przyjąć hipotezę, że dla badanych adolescentów nie istnieje proste równanie, z którego wynika, że jedynie seks w stałym związku jest odpowiedzialny. Dostrzegają oni wiele innych wymiarów odpowiedzialności w kwestii seksualności, które składają się na jej złożoną i szeroką panoramę w tym kontekście. Niemniej jednak ta deklaracja młodzieży stoi w wyraźniej sprzeczności z integralnym rozumieniem ludzkiej seksualności i miłości.

Podsumowanie

Odpowiedzialność jest kategorią o istotnym znaczeniu i dla procesu wychowania seksualnego prowadzonego przez rodziców, i dla procesu integracji seksualnej, którego podmiotem jest młodzież. Odpowiedzialność istotowo związana jest z wolnością i rozumnością człowieka. Jej istota zawiera się w adekwatnych odpowiedziach człowieka na rozpoznawane wartości. w perspektywie seksualności kluczowe wydaje się uznanie jej złożonej natury, powiązanej z całym życiem człowieka, wszystkimi jego wymiarami i aspektami. Respektowanie wymogów odpowiedzialności w wychowaniu seksualnym i integracji seksualnej może przyczynić się do poprawy jakości życia indywidualnych osób, jak i społeczeństwa, do kształtowania relacji podmiotowych i pełnych szacunku.

Założony cel badawczy został osiągnięty, a problemy rozstrzygnięte. Ze względu na niereprezentatywny charakter grup badawczych, pozyskanych wyników nie można uogólniać na populację, a odnosić jedynie do grupy respondentów biorących udział w badaniach. z przeprowadzonych badań empirycznych wynika, że zarówno badani rodzice, jak i adolescenti, czują się w wysokim stopniu osobami odpowiedzialnymi. Rodzice czują odpowiedzialność za przebieg procesu wychowania seksualnego i przed samymi sobą, i przed społeczeństwem. Młodzież deklaruje, że ona sama ponosi główną odpowiedzialność za rozwój swojej integracji seksualnej. Zarówno w przypadku rodziców, jak i dzieci, w dalszej perspektywie badawczej ważne byłoby przeprowadzenie pogłębionych analiz dotyczących rozumienia kategorii odpowiedzialności. Powyżej zasygnalizowane badania mają bowiem charakter przyczynkowy.

Na podstawie przeprowadzonych analiz teoretycznych i empirycznych można zaryzykować twierdzenie, że kategoria odpowiedzialności ma istotne znaczenie w procesach wychowania seksualnego i integracji seksualnej. Dowartościowanie jej w praktyce wychowania, w aktualnych społeczno-kulturowych okolicznościach, może przyczynić się do rozwijania bardziej postawy „być” niż „mieć”, do bardziej afirmatywnych relacji międzyludzkich.

Bibliografia:

- Allport, G.W. (1966). *The individual and his religion*, New York: Macmillan Publishing Company.
- Bassa, B. (2013). Wychowanie do odpowiedzialnej miłości rodzicielskiej, (w:) *Miłość jako sprawność moralna w wychowaniu*, I. Jazukiewicz, E. Rojewska (red.), 117-135, Szczecin: Wydawnictwo Zapol.
- Cybal-Michalska, A. (2006). *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata. Studium socjopedagogiczne*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Furmanek, W. (2016). Współczesność – zagrożenia dotyczące świata wartości, *Studia Pedagogica Ignatiana*, nr 1, 125-155.
- Giddens, A. (2004). *Socjologia*, tłum. Alina Szulżycka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Górska, L. (2008). *Podmiot i podmiotowość w wychowaniu. Studium w perspektywie pedagogiki integralnej*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Izdebski, Z. (2012). *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kiereś, B. (2015). *U podstaw pedagogiki personalistycznej. Filozoficzny kontekst sporu o wychowanie*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kirwil, L. (1993). Zmiany klimatu w rodzinie z dorastającym dzieckiem, (w:) *Badania nad rozwojem w okresie dorastania*, Z. Smoleńska (red.), 139-163, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kwak, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Laphimon, M. (2005). *a Glossary of Term In Gender and Sexuality*, Seul: The Rockefeller Foundation – Mahidol University Thailand.
- Lew-Starowicz, Z. (2010). Psychospołeczne podstawy seksualności, (w:) *Podstawy seksuologii*, Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec (red.), 25-33, Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Marek, Z. (2016). Osiąganie dojrzałości moralnej, *Studia Pedagogica Ignatiana*, nr 1, 39-56.
- Melosik, Z. (2012). Dyskursy zdrowia w społeczeństwie współczesnym: konteksty teoretyczne, (w:) *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*, Z. Lew-Starowicz, K. Waszyńska (red.), 33-50, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nowak, M. (1999a). *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Nowak, M. (1999b). Wychowanie do wolności i odpowiedzialności, (w:) *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, F. Adamski (red.), 153-166, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Okoń, W. (2007). Odpowiedzialność, (w:) *Nowy Słownik Pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Olczyk, M. (2013). Seksualność człowieka w pedagogice personalistycznej, (w:) *Osoba a wychowanie*, K. Guzowski, A. Kostencka, G. Barth (red.), 223-249, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ostruch-Kamińska, J. (2017). Demokratyzacja relacji małżeńskich i rodzicielskich we współczesnych rodzinach, *Roczniki Pedagogiczne*, nr 4, 5-17.
- Rojewska, E. (2015). *Personalistyczna orientacja wychowawcza rodziców a integracja seksualna młodzieży. Badania empiryczne*. Niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Zdzisława Kroplewskiego, Szczecin.
- Ryś, M. (1997). Znaczenie wychowania i samowychowania w integracji seksualności człowieka, *Studia nad Rodziną*, nr 1, 89-99.
- Segiet, K. (2015). Rodzina jako przestrzeń życia (dla) współczesnej młodzieży (w:) *Młodzież w dobie przemian społeczno-kulturowych*, K. Segiet (red.), 35-45, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Sowiński, A. (2006). *Samowychowanie w interpretacji pedagogicznej*, Szczecin: Oficyna Inplus.
- Szołtysek, A.E. (2009). *Filozofia wychowania moralnego*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Wojtyła, K. (2001). *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.